

Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, (Харків, 23-24 жовтня 2015 року) / М-во освіти і науки України, ХНПУ імені Г.С. Сковороди [та ін.]. – Харків: Вид-во «Діса плюс», 2015. – С. 99-101.

Т.М. Дзюба

Полтавський національний педагогічний
університет імені В.Г. Короленка, м. Полтава

АНАЛІЗ ФАКТОРНОЇ СТРУКТУРИ ОПИТУВАЛЬНИКА «РИЗИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я»

Збільшення інтересу до проблеми професійного здоров'я педагога зумовлено змінами загальної орієнтації психологічних досліджень у галузі організаційної психології та психології праці, зокрема, появою такого нового напрямку як психологія професійного здоров'я. Одним із завдань новітнього напрямку психологічних досліджень є вивчення факторів ризику професійного здоров'я фахівця. На думку науковців (І.Г. Андрусевича, С.М. Бондаренко, Н.В. Гісенко, Т.В. Зайчикової, Л.М. Карамушки, Г.М. Мелешко, Л.М. Мітіної, Е.Л. Носенко, О.К. Осницького, В.С. Ротенберга, В.А. Семиченко та ін.) педагогічна діяльність вирізняється високим стресогенним характером, підвищеними вимогами до емоційно-вольової та пізнавальної сфер особистості, високою вірогідністю зривів, криз і дистресів, які негативно позначаються на професійному здоров'ї вчителя.

Ризики професійного здоров'я розуміємо як потенційну можливість впливу ймовірних факторів або сукупності факторів, які завдають певної шкоди або суттєво порушують ефективне здійснення фахівцем професійної діяльності, ділового спілкування і реалізації професійної кар'єри та можуть зумовити розвиток викривлених ставлень фахівця до власного професійного здоров'я.

Об'єктом ризиків професійного здоров'я вчителя може стати сама професійна педагогічна діяльність, яка насичена ситуаціями підвищеного інтелектуального, емоційного реагування й інтенсивних комунікацій. Тому

психологічний аспект ризиків професійного здоров'я вчителя розглядається нами як ситуація, в якій присутній фактор (обставина), що здатен завдати школи (фізичної або психологічної), стати причиною руйнації захисних і адаптаційних механізмів психіки, зумовити втрати індивідуальних сенсів професійного буття через зміну професійних цінностей, професійної суб'єктності, професійного самоствлення, внутрішньої картини професійного здоров'я. Разом із тим, методика вивчення ризиків професійного здоров'я вчителя раніше не виступала предметом спеціального аналізу.

Для дослідження ризиків професійного здоров'я вчителя було розроблено та здійснено аналіз факторної структури опитувальника «Ризики професійного здоров'я» (Дзюба Т.М., 2015).

Зауважимо, що пункти опитувальника мали репрезентативно охоплювати ті аспекти професійної діяльності вчителя, які усвідомлюються й осмислюються фахівцем як можливі ризики професійного здоров'я в контексті здійснення ним професійної діяльності, ділового спілкування й реалізації професійної кар'єри. Аналіз психологічної літератури з проблеми досліджуваного феномену дозволив виділити його *операціональні індикатори*, тобто доступні емпіричній об'єктивації, реєстрації та квантифікації основні фактори негативного впливу на професійне здоров'я вчителя, за такими параметрами: 1) *організація професійного середовища* (форми розподілу професійних завдань між учителями; реалізація завдань і орієнтація на цілі; форми мотивації та організації праці; узгодженість прав і обов'язків); 2) *інформація та комунікації в структурі професійної організації* (оцінка основних форм передачі інформації; оцінка правильності розпоряджень керівника; оцінка рівня зворотного зв'язку; ефективна професійна взаємодія); 3) *професійна самоактуалізація* (оцінка власних професійних ресурсів і можливостей; особистісна цілісність; професійна самодостатність).

Ці параметри розглядалися нами як феноменологічні й поведінкові прояви у професійній діяльності вчителя, аналізувалися відповідно можливого руйнівного впливу й були покладені в основу формулювання пунктів

опитувальника. З методичної точки зору важливим є той факт, що різні об'єкти і явища, з якими психологічно «зростається» особистість, починають символізувати її саму, тому будь-яке пряме судження про них опосередковано стає самооцінкою (Карпінський К.В., Колишко О.М., 2010).

Апробація методики, її перевірка на надійність та валідність здійснювалася на базі Полтавського інституту післядипломної педагогічної освіти імені М.В. Остроградського. Пробним варіантом опитувальника була обстежена вибірка досліджуваних загальною чисельністю 1803 респондента. В усіх випадках відбір досліджуваних для психометричної розробки опитувальника здійснювався методом випадкового відбору з урахуванням розподілу вибірки на групи за різними ознаками: вік, стать, стаж професійної педагогічної діяльності (від 1 до 5 років; від 6 до 20 років; понад 20 років). Дотримання «чистоти» контингенту досліджуваних за вказаними ознаками дозволило розглядати його як вибірку не лише апробації, а й валідації й стандартизації опитувальника. Математичні розрахунки були автоматизовані за допомогою комп'ютерного програмного пакету для статистичного аналізу даних «SPSS-11.5».

Для виявлення структури факторів ризику професійного здоров'я вчителя був проведений кореляційний аналіз показників, отриманих у результаті опитування респондентів за розробленим опитувальником (29 первинних змінних). Кореляційний аналіз здійснювався за методом Пірсона ($p \leq 0,01$, $p \leq 0,05$). Отримані кореляційні зв'язки стали основою для аналізу кореляційних плеяд та проведення факторного аналізу. Ми виходили з того, що фактори, ідентифіковані шляхом факторного аналізу, зміст визначених факторів та їхню ієрархію ми можемо розглядати як певну *групу ризиків* негативного впливу на професійне здоров'я вчителя. У факторній матриці, отриманій при аналізі даних за результатами опитування із загальною сумарною дисперсією 52,4 %, визначилося 4 значимих фактори, що стало основою поділу методики на чотири шкали:

1. **"Руйнівні комунікації"** (28,78 % внесок у дисперсію вибірки): № 3

(0,744) (негативні стосунки з колегами, клієнтами, пацієнтами тощо); № 11 (0,620) (інтенсивний повсякденний стрес); № 12 (0,580) (зздрість серед членів колективу); № 13 (0,746) (мобінг (нанесення моральної шкоди на робочому місці); № 14 (0,599) (стиль керівництва); № 15 (0,724) (конфлікти у професійному середовищі), № 23 (0,644) (авторитарність, відсутність такту й витримки, самовпевненість, невиправдана ворожість серед членів колективу); № 25 (0,752) (критика, особливо несправедлива, висловлена в грубій, принизливій або насмішкуватій формі).

2. **"Дестабілізуюча організація професійної діяльності"** (9,61%, внесок у дисперсію вибірки): №16 – хронічна втома (0,639); №17 – виконання кількох завдань одразу (0,659); №18 – необхідність залишатися після роботи для виконання поточних професійних завдань (0,574); №19 – негативні умови праці (шум, надмірне голосове навантаження, холод тощо) (0,503); №26 – професійна діяльність вимотує фізично (0,752); №27 – професійна діяльність вимотує морально (0,636); №28 – надмірне навантаження (0,726); №29 – частота змін, реконструкцій, нововведень тощо (0,572).

3. **"Деструкції професійного самоствердження"** (7,86 % внесок у дисперсію вибірки): № 7 – відчуття постійної нестачі часу (0,474); № 8 – надмірно високі професійні стандарти й очікування (0,741); № 9 – постійне порівняння себе з іншими фахівцями за умов орієнтації на полюс найуспішніших (0,668); № 10 – вибіркова концентрація на професійних невдачах і помилках (0,520); № 20 – дуже велика відповідальність (0,581); № 21 – надто високі вимоги до себе або до інших (0,804); № 22 – прискіпливість до себе або з боку інших (0,670); № 24 – почуття невпевненості, тривоги, страх опинитися непереконовим (0,754).

4. **"Демотиватори продуктивності праці"** (6,13 % внесок у дисперсію вибірки): № 1 – монотонія (одноманітність) під час виконання професійних задач (0,560); № 2 – емоційне виснаження (0,651); № 4 – залежність від інших (0,508); № 5 – негативна оцінка себе як професіонала і особистості (0,523); № 6 – негативна оцінка праці (0,598).

Проведене дослідження показало, що розуміння ризиків професійного здоров'я задає модус поведінки вчителя у ставленні до власного професійного здоров'я, є невід'ємною складовою образу «Я-професіонал», його змісту і професійного самоствалення.